

Szemelvények a 'körte' (*Pyrus communis* L.) taxonómiai vonatkozásaihoz

IVÁNCICS JÓZSEF¹- VARGA JENŐ²

¹ Széchenyi István Egyetem, Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar

² NAIK Gyümölcssteresztési Kutatóintézet, Sarród

ÖSSZEFOGLALÁS

Elkülönítésre kerültek azok a 'körtefajok', amelyek az európai és eurázsiai fajták kialakulásában, nemesítésében vettek részt, később pedig Amerikából vagy távolabbi kontinensről, így Ausztráliából érkező fajták nemesítésében jelenhettek meg. Valamint elkülönítésre kerültek azok a fajok is, amelyek a távolkeleti (kínai és japán) 'körték' kialakulásában és nemesítésében játszottak szerepet. Fenti botanikai és részben növényteni elemzés nem lehet teljes, mert feltehetően a fentiekben leírt fajokon kívül más 'fajok' vagy 'fajták', esetlegesen eltérő 'taxonok' is részt vehettek egyes ma termesztett fajták végső kialakulásában. Ugyanakkor mintegy térképet kívántunk adni a 'körte' eredeti elterjedéséhez, s rámutatni kívántunk a rendszerezés irányvonalára. Az egyes fajták értékmérő tulajdonságainak megállapítása mellett valóban fontos cél a fajták eredetének feltárása. Ezt a botanikai és egyre inkább kiszélesedő genetikai kutatást a jövőben is az árügymölcs megfelelő minősége érdekében fejtjük ki, annál is inkább mivel számos, régen termesztett, már-már elfeledett fajta kerülhet vissza ökológiai vagy egyéb speciális kultúrába. A termesztésbe vont fajták esetében a származás egyértelmű megállapítása biztosítékot nyújthat egyes termesztési eljárások alkalmazására, azok helyességére, vagy akár értelmezheti adott gyümölcsjellemzők mibenlétét, a minőség további megtartását.

Kulcsszavak: körte, botanika, növénytan, fajok és fajták, földrajzi helyek

BEVEZETÉS

Elgondolkodtató, hogy a 'körte', amelyet *Carl von Linné (1707-1778)* által tudományos nevén '*Pyrus communis*' megnevezéssel írunk le, bonyolult, összetett fogalmat takar. A tudományos gyűjtőnév nem sejteti, hogy a faj kevésbé egységes, számos további 'taxon' határolható el, amellyel természetesen maga Linné is tisztában volt és más fajok esetében szintén gyakori jelenség. Egységes, tudományos megnevezésre szükség van, tehát el kell fogadnunk, hogy a 'körtét' általában '*Pyrus communis*' megnevezéssel illetik, ugyanakkor szükséges rámutatni a faj összetettségére. Ha a vásárló szemével nézzük az üzletekben megjelenő 'körtéket', azt mondhatjuk, hogy 'európai' és 'ázsiai' fajtákkal találkozunk. Az 'ázsiai' fajták 'nasci' elnevezése szintén közismert. Nem helyes így gondolni rájuk, hiszen a 'nasci' egy a sok közül, amely 'ázsiai': létezik például 'Hoshui', sőt, 'Koshui' is, valamint számos egyéb fajta. Szerencsésebb egyszerűen 'ázsiai' jelzöt használni. Az 'európai' megnevezés bizonyos mértékig elfogadható, de köztudott, hogy az első vadonban fellelt egyedek, amelyeket nemesítésbe vontunk, valószínűleg észak-afrikai és kis-ázsiai 'vadkörték' voltak. Így az Európában elterjedt fajták természetesen nem kizárólag Európa területéről származó 'körtékből' alakultak ki. Mindeközben fontos megjegyezni, hogy Amerikában nem létezett 'körte', amíg termesztésbe nem vették az odaszállított fajtákat. Így már kevésbé meglepő, hogy az 'európai' megnevezés ennyire elterjedt. Az emberiség által termeszteni kezdett fajták elterjedése jelenleg jóval nagyobb területet takar, mint a vadon élő 'körték' elterjedése. A termesztés határa Európában északabbra található, és általában megegyezik a 'kocsányos tölgy' (*Quercus robur* L.) határvonalával. Ázsiában hasonlóan északabbra terjedt a termesztés, elsősorban az 'usszuriai körte' (*Pyrus ussuriensis* Maxim.) nemesítéséből származó fajtáknak köszönhetően (Nagy-Tóth 2006).

RENDSZERTANI VONATKOZÁSOK

Mindösszesen annyi bizonyos, hogy 'vadkörték' Európa, Észak-Afrika, Ázsia és a Távols-Kelet tartományaiban fellelhetők voltak, más kontinensen azonban nem. A

házasítás, a termesztésbe vonás korán megkezdődött, és ezzel együtt a fajták keveredése szintén már az ókorban bekövetkezett, hiszen az akkori kereskedelmi utakon az eltérő tulajdonságú gyümölcsök vándoroltak, kicserélődtek, sőt a nemesítésük újabb és újabb fajtákat eredményezett.

Hazánkban az egyik leginkább elterjedt növényhatározó a 'körtét' 'Zárwatermők' (*Angiospermatophyta*) törzs, 'Kétszikűek' (*Dicotyledonopsida*) osztály, 'Rózsafélék' (*Rosaceae*) családjába sorolja (Soó és Kárpáti 1968). Más határozók, mint *Terpó* (1987) 'Rosidae', magyarul 'Rózsalkatúak alosztályt' határol el, amelyet *Endlicher* (1836) rendszeréből vett át (ő még 'Rosiflorae' néven jegyezte le). Az alosztályba 'Rosanae felrend', abban 'Rosales rend', amelyben 'Rosaceae család' található. A család esetében fontos, hogy a levelek nem ferde vállúak, mint a 'hársak' (*Tilia*) esetében, valamint a virágkocsányra nem nő nyelv alakú murvalevél. A magház sosem felső állású (mint a 'hársaknál'), ezzel szemben vagy alsó- vagy középpállású (Soó és Kárpáti 1968). A 'Rózsafélék' családjában a 'Pyrus L. Körtefa', mint külön tárgyalt nemzetség található. A nemzetség többek között az 'Malus' közelálló 'alma' nemzetségtől jól elhatárolható, mivel a bibeszálak a 'körte' esetében aljukon nem nőnek össze, mindig szabadon állnak, valamint a portokok nem sárgák, hanem pirosak, továbbá a termeshúsban előfordulhat kösejtképződés és a magház fala puha. A nemzetség további taxonokra bontott. Az "Új Magyar fűvészkönyv" Soó és Kárpáti (1968) munkájához hasonló megközelítéssel határolja el a nemzetséget: "A portok piros. A bibeszálak szabadok. A magház fala hártás, a magok feketék. A termés-húsban kösejtek vannak. A levélnyel ált. legalább olyan hosszú, mint a lemez" (Király 2009).

A 'körték' további pontosabb jellemzése előtt szólni kell a 'Rosaceae család' főbb jellemzőiről. Olyan lombhullató vagy örökzöld fák, cserjék vagy évelő lágyszárú növények, amelyek levelei szórt állásúak és gyakran pálhásak. Ez alól kivétel egyedül a 'Rhodotypos nemzetség'. Ebben a családban alakult ki először a kétszikűekre jellemző ötkörös, (körönként) öttagú virág. A virág pedig rendszerint kétivarú (aktinomorf). A porzók száma többnyire tíznél több (20-35). A termőkből a mezokarpium elhúsosodásával és az endokarpium szklerifikálódásával csonthéjas termés alakulhat ki. Más esetben a vacokkúp elhúsosodásával (*Fragaria*), továbbá a chorikarpikus termőtájának a vacokba süllyedésével (*Rosa*, *Malus*, *Pyrus*, *Sorbus*, *Crataegus*, *Mesphilus*) eltérő áltermések jönnek létre. A 'körték' a 'Maloideae (Pomoideae)

alcsaládba' tartoznak ('almatermésűek'). Virágképletük: K5 C5 A10-5+5 G5-1, a termő által a magház alsó állású (Terpó 1987).

A 'körte' fája vadon többnyire jellemzően erős növekedésű. Erdőkben 5-30 m magas fa, hosszában mélyen repedezett törzssel, gyakran tövises megjelenéssel. A rügyek kopaszak vagy molyhosak, a rügyben található levelek széle begöngyölt. A virágzat 'sátorozó fürt', gyakran 'bogernyő' megnevezéssel illetik (Mohácsy 1949). Fontos, hogy a bibeszálak szabadok, ahogyan fentiekben említésre került. A termés pedig kősejtes, a magház fala (endokarpium) a termés érése során többnyire megpuhul. A csésze több fajnál a termésről lehullik (*Pashia* szekció fajai) (Terpó 1987). A körte főleg akropetális virágzású. Mindazonáltal Dibuz (1991) megfigyelte, hogy a centripetális nyitási rend a déli fajtáknál eltérő formában fordulhat elő. Ez azt jelzi, hogy sem a centripetális, sem pedig az akropetális jelenség nem általánosítható.

A KÖRTEFAJTÁK KIALAKULÁSÁBAN, NEMESÍTÉSÉBEN RÉSZTVEVŐ FAJOK ISMERTETÉSE

'*Pyrus communis* L.' a 'körte nemzetség' egyik leginkább ismert 'kultúrfaja', a legtöbb körte általános megnevezését adja, amelynek használata nem minden esetben indokolt. Előfordulhat a 'communis' mellett vagy helyett 'sativa' és 'domestica' kifejezések megjelenése. A kultúrfaj elhatárolására az ad indokot, hogy a levelek fiatalon molyhosak, kerek-tojásdadok, inkább nagyok, ép szélűek vagy csak egészen finoman, enyhén fűrészesek, a nyelük pedig rövidebb a lemeznél. A virágszirmok 1,5-2 cm hosszúak, a termés többnyire nagy, édes és körte alakú. Magyarul leginkább 'Nemes körte' névvel illetik. Ha *Soó és Kárpáti (1968)* leírását követjük, elsőként a '*P. magyarica* Terpó Magyar körte' elhatárolása látható (1. ábra).

1. ábra *Pyrus communis* L. (<https://plants.usda.gov/core/profile?symbol=PYCO>)

Figure 1 *Pyrus communis* L.

Böhm (2012) leírása szerint a magyar vadkörte a *Pyrus* nemzetségben a *Pashia* (KOEHNE) szekciójába, azon belül az *Armoricana* (DECNE.) Terpó alszekcióba sorolt. A lehulló csészéjű fajokat egyesítő szekció alszekciójába a csak érés után barnuló termésű fajokat sorolják. Ennek megfelelően a '*Pyrus magyarica* Terpó, Magyar körte' azokat a fákat különíti el, amelyek leginkább a lehulló csésze által és a termésen jellegzetes kör alakú gyűrű megjelenésével elkülönített. A termés gömbölyded és kocsányba keskenyedő. A levelek szíves-tojásdadok, fűrészesek, a levélfogak hegyesek, hosszú és szálkás csúcsúak. Elterjedése leginkább a 'cseres-tölgyesekben' figyelhető meg (Visegrád, Pomáz, Bakony: Burokvölgy). Ha a csésze a termésen marad és a levélfogak nem szálkásak, akkor nem beszélhetünk '*Pyrus magyarica*' fákról. A '*Pyrus magyarica*' további pontosított botanikai leírás a 'Botanical Code' (McNeill et al. 2012) felhasználásával, valamint a publikált és részben eddig nem ismert, még nem publikált szakirodalmak összegzését Barina – Király (2014) adta közre. A termésen maradó csésze és a szálkátlan levélfogak a '*P. nivalis* Jacq. Vastaggallyú körte' leírásához vezet (2. ábra).

2. ábra *Pyrus magyarica* Terpó (fotó: Seregélyes Tibor,
<http://enfo.agt.bme.hu/drupal/node/1784>)
Figure 2 *Pyrus magyarica* Terpó.

‘*Pyrus nivalis* Jacq.’ elkülöníthető, mert a levelek alul később is molyhosak, ék alakú vállból tojásdad-hosszúcsák, de a pontos meghatározást számos tény nehezíti. Bartha és Böhm (2012) említi, hogy a ‘vastaggallyú’ körték könnyen hibridizálódnak, valamint a *Pyrus nivalis* eredetét tekintve erősen megoszlanak a vélemények: vagy magában az ‘ezüstös körte’ *Pyrus elaeagrifolia* a vélt előd; más vélemény szerint a *Pyrus elaeagrifolia* és a *Pyrus piraster* vadkörte együtt hozták létre; míg harmadik vélemény által a ‘nemes körte’ *Pyrus communis* és a ‘mandulalevelű körte’ *Pyrus amigdaliformis* hibridizációjának eredménye. A termés alakja meglehetősen változatos. Hazánkban az úgynevezett ‘vastaggallyú körte’ fordul elő: *Pyrus nivalis* Jacq. subsp. *orientalis* Terpó

(3. ábra). Hegyalján, Gyöngyös és Visegrád térségében, Budai-hegységben, továbbá a Dunántúl nyugati részén terjedt el. Ausztriában a *P. nivalis* annyira ismert, hogy tőle elkülönített a *Pyrus austriaca* kultúrfaj ('fekete körte' vagy 'sózó körte') (Terpó 1987) (4. ábra). Terméséből mustot készítenek (mint az alma esetében). Ettől a fajtól kisebb termésével, kisebb levelével tér el a *P. elaeagrifolia* ('anatóliai körte'), amely Délkelet-Európában, Kis-Ázsiában, valamint a Krím félszigeten terjedt el.

3. ábra Terpó által leírt, hazánkban előforduló *Pyrus nivalis* Jacq. *subsp. orientalis* Terpó, (úgynevezett vastaggallyú körte) (<http://ngt-erdeszet.efc.hu/teendok/vadkorte.htm>)

Figure 3 The *Pyrus nivalis* Jacq described by Terpó in Hungary. *subsp. orientalis* Terpó. (counter-shaped pear)

4. ábra *Pyrus austriaca* (fekete körte vagy sózó körte)

(<http://www.drzewa.com.pl/5023-grusza-austriacka-pyrus-austriaca-akern-.html>)

Figure 4 *Pyrus austriaca* (black pear or salt pear)

A fajok további leírása előtt fontos megjegyezni, hogy többek között a ‘*Pyrus amygdaliformis* Vill.’ (5. ábra) és a ‘*Pyrus syriaca* Boiss’ jellemzően elvadultak (6. ábra). Számos átmenet és keverékfaj alakult ki például a már említett ‘*Pyrus austriaca* Kern.’, amely a *Pyrus nivalis* és a *Pyrus achras* között áll, valamint a ‘*Pyrus pannonica* Terpó’, amely hasonlóan a *P. nivalis* és a *P. achras* között behatárolható faj (Soó és Kárpáti 1968).

5. ábra *Pyrus amygdaliformis* Vill. (<https://davisla.wordpress.com/category/almond-leaved-pear/>)

Figure 5 *Pyrus amygdaliformis* Vill.

6. ábra *Pyrus syriaca* Boiss.

(<http://www.pfaf.org/user/Plant.aspx?LatinName=Pyrus+syriaca>)

Figure 6 *Pyrus syriaca* Boiss.

‘*Pyrus achras* Gärtn. Vad körte (Vackor)’ jól elkülöníthető, ugyanakkor a ‘vackor’ elnevezést széles körben, a legtöbb ‘vadkörte’ esetében használják (7. ábra). Míg a körték meghatározása során Linné adta a “communis” azaz “közönséges” nevet s nem különített el kultúr és vad fajokat, későbbiekben azok elkülönítésre kerültek; *Barna et al. (1998)* írása alapján szintén megjegyzendő, hogy a “pyraster” kifejezés a görög “aster” szóból származva a felvágott magház csillag alakjára utal, míg a szintén görög eredetű “achras” jelző a kevésbé fogyasztható vagy élvezhetetlen körték meghatározását adja. A jellegzetes ‘vackor’ esetében a levelek legfeljebb fiatalon kissé molyhosak, inkább csak alul jelentkezik némi molyhosság, később kopaszak és a levélnyel mindig hosszabb a lemeznél. A szirmok kisebbek, a termés alakja változó, fanyar ízű. Tölgyesekben lelhetők fel vagy legelőkön, mint hagyásfa. A ‘*Pyrus achras*’ számos elkülönített, további taxonja létezik: ‘var. *dasyphylla* (Taush) Soó’; ‘var. *ovata* (Terpó) Soó’; és a gyakori ‘ssp. *pyraster* (L.) Rothm.’, amelynek levelei kerekdedek, elliptikusak, olykor visszás tojásdadok, többnyire ép szélűek, a magház kopasz, a termés leginkább gömbölyű. Elterjedtek a Mediterráneumban is, Olaszország egész területén közismert (*Valli 1998*) (8. ábra).

7. ábra *Pyrus achras* Gärtn. (vackor) (http://www.lvwa-natur.sachsen-anhalt.de/pflanzen/baum/baum_49.htm)

Figure 7 *Pyrus achras* Gärtn.

8. ábra *Pyrus pyraeaster* (L.) Rothm.
([https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rosaceae - Pyrus pyraeaster - Perastro.JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rosaceae_-_Pyrus_pyraeaster_-_Perastro.JPG))

Figure 8 *Pyrus pyraeaster* (L.) Rothm.

'*Pyrus caucasica* Fed. (kaukázusi vadkörte)' elkülönítése főleg a levele által lehetséges, amely fényes, teljesen ép. A fagyokra meglehetősen érzékeny, egészen biztos, hogy a korai fajták kialakításában szerepet játszott. A csésze a termésen marad, gyakran csak később hullik le. Míg a virágok 2,5-3,5 cm átmérővel rendelkeznek (virágzatonként 5-8 db virággal), addig a termés gyakran kicsiny 2-3 cm átmérőjű (Terpó 1987, Chukhina 2017) (9. ábra).

9. ábra *Pyrus caucasica* Fed. (kaukázusi vadkörte)
(http://www.agroatlas.ru/en/content/related/Pyrus_caucasica/)
Figure 9 *Pyrus caucasica* Fed.

'*Pyrus syriaca* Boiss. (szíriai körte)': a közepesnél kisebb termetű fa, amelynek hajtásrendszer vastag, a mereven felfelé hatoló vesszők kopasz, kemény és megnyúlt levelekkel rendelkeznek. Alakra a levelek keskeny lándzsásak és erősen csipkés-fűrészesek. A terméskocsány olykor igen hosszú. Jellemzően a keleti mediterrán területeken, valamint Nyugat-Ázsiában terjedt el. A '*Pyrus nivalis* (vastaggallyú körte)' - amelyről fentiekben szó esett -, hajtásrendszere szintén jellemzően vastag, de a levelek mindig erősen molyhosak, valamint visszás tojásdad-lándzsásak. Az itt említett mindkét faj kiemelkedő szerepet játszott a mai fajták kialakulásában. Kelet-Mediterráneum területén szétterjedve, mint könnyen keresztezhető 'körték' terjedtek el. Közelálló faj még a '*Pyrus slavonica* (balkáni körte)' (Terpó 1987) (10. ábra).

'*Pyrus elaeagnifolia* (olajfalevelű körte)' elterjedése Albánia, Bulgária, Görögország, Románia, Törökország területén és az ukrán állam Krím térségében jellemző (11. ábra). Mintegy 1700 méter magasságig találkozhatunk vele, változatos helyeken, száraz körülmények között is megél. Akár tíz méter magasra megnövő fa. A fagyhatásnak is meglehetősen jól ellenáll, valamint szimpatikus a *Pyrus pyraeaster* fajjal (8. ábra). 1793-ban a faj leírását elsők között Peter Simon Pallas adta meg (Hanelt és Büttner 2001).

10. ábra *Pyrus slavonica* (balkáni körte)

(<https://gallery.hungaricana.hu/hu/Herbarium/10825/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTWk89K FwiVlwiKSJ9&img=0>)

Figure 10 *Pyrus slavonica* (Balkan pear)

11. ábra *Pyrus elaeagnifolia* (olajfalevelű körte)

(<https://www.ebben.nl/en/treeebbn/pyessail-pyrus-elaegnifolia-silver-sails/>)

Figure 11 *Pyrus elaeagnifolia*

Ázsia tőlünk távolabb eső középső és keleti területein fellelhető körték rövid leírása az alábbiakban található meg. A fajták közül némelyik mind egyes európai, mind ázsiai, sőt bizonyos távol-keleti természetett fajták kialakulásában szerepet játszott.

A '*Pyrus pashia* (pashia körte)' virágában 3-5 bibeszál és 25-30 porzó található. Termése parás bevontú, részben barna színű, leginkább 2 cm átmérőjű. A Himalájában és Nyugat-Kínában nő. Alanyként is elterjedt, valamint díszfaként is ültetik (12. ábra). A 'körték' közül számos esetben megfigyelhető, hogy őszi lombkoronájuk vörösen színeződő, mint a 'juharok' esetében, így lombjuk által díszfaként egyre gyakoribb az ültetésük, valamint virágzásukkal is díszítenek. Mélyre hatoló gyökerükkel kisebb kiterjedésben, de nagyobb mélységbe hatolva – akár szűkös városközpontokban – biztonsággal nevelhetők, gyorsan fejlődnek, ellenállnak a városok szennyezettebb levegőjének. Szép példa hazánkban a '*Pyrus calleryana* Chanticleer (kínai díszkörte)' ültetései (pl. Budapest belváros, Pécs, Balatonfüred, stb.) (Bardóczi 2009).

12. ábra *Pyrus pashia* (pashia körte)
(https://en.wikipedia.org/wiki/Pyrus_pashia)

Figure 12 *Pyrus pashia* (pashia pear)

'*Pyrus betulifolia* (nyírlevelű körte)' levelei a fonákon később is molyhosak, rombusz alakot mutatnak, hajtásai pedig inkább lehajlók. A bibeszál 2-3, a barna termés kicsiny 1-1,5 cm átmérőjű. Észak-Kínában a folyók mentén nő. Alany és díszfaként szintén elterjedt (13. ábra).

13. ábra *Pyrus betulifolia* Bunge. (nyírlevelű körte)
(http://www.flowerspictures.org/white-flower/pictures_18.html)

Figure 13 *Pyrus betulifolia* Bunge.

'*Pyrus pyrifolia* (sinensis, serotina) (kínai körte)' bibeszálainka száma 5, a levelek szálkásan fűrészelték (14. ábra). A termés színe barna, s nagyobb: 3 cm átmérőjű. Kínában valamint Japánban egyaránt régóta termesztik (porvar. culta). A fajták termésének színe többnyire barna, de világosabb, sárga színű gyümölcsök is betakarításra kerülnek. Lehet alma (maliformis) vagy körte (pyriformis) alakú. A fentiekben ismertetett 'körték' terméséről a csésze még az érés előtt lehullik. A '*P. serotina*' az 'Euras' fajta többszörös keresztezése során egyik szülőként szerepelt (Göndör Jné 2000). Hazánkban az Alföldön széles körben elterjedt 'Kieffer' körtefajta egyik szülőjeként szintén számon tartják, de valószínűbb, hogy a leírásban következő *P. ussurensis* játszott szerepet a fajta kialakításában.

A '*Pyrus ussuriensis* (usszuriiai körte)' tojásdad levelei kissé szíves vállúak, szálkásan fűrészesek, ahogyan a 'sinensis, serotine' taxonoknál (15. ábra). A rövid kocsányú, sárgászöld, 3-4 cm átmérőjű terméseken a csésze maradó, fellelhető. Gyümölcséért, alanyként és díszfaként is termesztik. Jó fagyűrűsét külön ki kell emelni. Leginkább Északkelet-Ázsiában honos. Számos termesztett fajta szülője, így a 'Kieffer' fajtáé is, amely az Egyesült Államokban Kieffer ültetvényében szabadelvirágzású magoncraól

keletkezett. A spontán keresztezés másik feltételezett szülője a közismert ‘Vilmos körte’, s hozzánk termesztésbe később került (*Mohácsy 1946, Terpó 1987*).

14. ábra *Pyrus pyrifolia* (*sinensis*, *serotina*)

(https://www.123rf.com/photo_7713475_20th-century-pear-asian-pear-pyrus-pyrifolia-nijisseiki-rosaceae-hanging-on-a-tree.html)

Figure 14 *Pyrus pyrifolia* (*sinensis*, *serotina*)

15. ábra *Pyrus ussuriensis* (usszuriai körte)

(<https://www.henriettes-herb.com/galleries/photos/p/py/pyrus-ussuriensis.html>)

Figure 15 *Pyrus ussuriensis*

ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

Fentiekből megállapítható, hogy a '*Pyrus communis* L.' mesterséges megnevezés a legtöbb 'körte' esetében alkalmazható, de nem teljességgel helytálló, mert a fajták további vad fajok által alakultak ki. Addig azonban, amíg a genetikai kutatások egyértelműen nem tudják megállapítani a kultúrfajták eredetét: az egykori szülőkre nem adhatunk pontos visszavezetést. Ebből fakadóan nem használhatunk pontosabb botanika jelzéseket sem. Az egyik legkiemelkedőbb munkát *Terpó (1960)* végezte, aki morfológiai bélyegek követése által egyes természetfajtáknál sikeresen megállapította azok származását: így többek között az 'Arabitka', 'Árpával érő', 'Búzás körte', 'Hardenpont téli vajkörte' és a 'Papkörte' a *Pyrus pyraeaster* fajtól származik. A *Pyrus nivalis* tulajdonságait a 'Füge körte', 'Kovács körte', 'Mákfejű körte', 'Pergament', 'Urbán körte', 'Vérbélű körte' örökölték. A *Pyrus austriaca* a 'Hainigbirne', 'Must körte', 'Sózókörte', 'Scheibelbirne' és a 'Zab körte' kialakításában játszott szerepet. A hazánkban annyira elterjedt 'Nyári Kálmán' feltehetően a *Pyrus syriaca* és a *Pyrus pyraeaster* hibridje. Szintén a *Pyrus syriaca* származéka a híres 'Williams (Vilmos körte)' és annak utódjai, mint a manapság mindenütt vásárolható 'Packham's Triumph', amely Ausztráliából származó fajta. Bármilyen hasznos lenne a fenti felsorolás folytatása, sajnos a bonyolult génkapcsolatokra jelenleg pontosan válaszolni nem tudunk, és számos természetfajta származása még ismeretlen. Az elkülönítést az is nehezíti, hogy a 'Pomoideae' termésűek a 'Rosaceae' család két 8-as, illetve 9-es kromoszóma-alapszámmal rendelkező ősi formájának allopoliploidjaként keletkeztek; a további fajképződés azonban a kromoszómaszám változása nélkül szintén megtörténhetett (*Zielinsky és Thompson, 1967*).

Származásukat tekintve éppen ilyen zavaros képet ad a már említett másik, úgynevezett 'keleti körték csoportja', amit említetten 'nashi' körtéknek hívnak a '*Pyrus pyrifolia* Nakai.' leírója után, de egyértelmű, hogy az Ázsia távolabbi helyein kialakult fajták esetében szintén számos egyéb vadfaj játszott szerepet (*Dibuz 2012*). Több kelet-ázsiai fajta kialakulásban szerepet játszott a *P. ussuriensis*, *P. bretschneideri*, *P. pashia* vadkörte. Jelentős eredménynek számított, amikor az Egyesült Államokban folytatott kutatások alapján megállapították, hogy a '*P. pyrifolia*-fajtákat' japánkörtéknek, míg a '*P. ussuriensis*-fajtákat' kínai körtéknek nevezhetjük. A '*P. bretschneideri*-nachifajta'

pedig leginkább Kínában található (*Griggs és Iwakiri 1977, Shen 1980*). De fenti megállapításokat később részben cáfolták, mivel a *P. pyrifolia*-fajtáknál is találtak kínai körtéket, amelyek nem annyira alma, mint inkább körtealakúak, ugyanakkor pontos származásuk napjainkig vitatott. A pontosabb botanikai behatárolásra egyedül a fejlődő géntechnológia adhat választ. A mai rendszerezést a nemzetközileg elfogadott számkulcsos módszer megtartása segíti, amelyet hazánkban leginkább *Brózik (1957)* szorgalmazott. A nemzetenként eltérő számkulcsok helyett később bevezették a nemzetközi gyakorlatban mindenütt alkalmazott *Thibault et al. (1983)* számítógépes rendszerét, amely mára a fajták génbankokban elhelyezett nyilvántartását biztosítja. A kulcsszámokkal szimbolizált “tulajdonság-kategóriák” és “referenciafajták” bevezetésével a fajtarendszerezés egységesítése nemzetközi szinten véglegesített. További fontos cél a morfológia jellemzők mellett a fenológiai tulajdonságok vizsgálata (*Kocsisné 2006*), valamint azon értékmérő jellemzők megállapítása, amelyek által egyes, már nem termesztett fajták, bevonhatók a nemesítésbe, vagy közvetlenül visszavezethetők a termesztés olyan speciális részébe, amely például fokozottan ökológia igényű, mint az új, biokultúrák megjelenése, biotermékek realizálása. Fajtánként az adatok felvétele, rendszerezése a magyarországi körtégénbankokban jelenleg is zajlik.

Excerpts from the taxonomic aspects of 'pears' (*Pyrus communis* L.)

JÓZSEF IVÁNCICS¹ - JENŐ VARGA²

¹István Széchenyi University, Faculty of Agricultural and Food Sciences,

Mosonmagyaróvár

² NAIK Fruit Production Research Institute, Sarród

SUMMARY

The 'pear species' that took part in the developing and breeding of European and Eurasian varieties were separated. Those 'pear species' that were involved in the development and breeding of Far East varieties (Chinese and Japanese) were also described. The botanical analysis can not be completed because probably other 'species'

or 'varieties' or sometimes different 'taxonomic groups' were involved in the (final) development of many currently cultivated cultivars. However we tried to give a 'map' to the original spread of 'pear', and we wanted to point out the orientation of the botanical systematization. Beside the properties of species indeed very important objective is to explore the origin of 'different pears'. This botanical and widespread genetic researches are continued for the better quality of the fruits. Especially important because many old cultivated and almost forgotten varieties can return to the ecological or other specialized cultivations. In the case of cultivated varieties - a clear determination of origin - can provide a guarantee of the applied cultivation methods or the clear determination of origin can provide a guarantee of certain fruit characteristics, which can assure and maintain a separable, desirable quality.

Keywords: pear, botany, taxonomy, species and varieties, geographical locations

KÖSZÖNETNYÍLVÁNÍTÁS

A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00017 „Nemzetköziesítés, oktatói, kutatói és hallgatói utánpótlás megteremtése, a tudás és technológiai transzfer fejlesztése, mint az intelligens szakosodás eszközei a Széchenyi István Egyetemen“ projekt támogatta.

IRODALOM

- Bardóczy S.* (2009): Körte korszak. <http://www.epiteszforum.hu/node/13638>
- Barina Z. – Király G.* (2014): Taxonomic re-evaluation of the enigmatic *Pyrus magyarica* (Rosaceae). *Phytotaxa* 167 (1): 133-136.
- Barna T – Bartha D. – Csóka Gy. – Frank N. – Gácsi Zs. – Konkolyiné Gyuró É. – Koloszar J. – Molnár S. – Pápai G. – Szmorad F. – Szodfridt I. – Varga F.* (1998): Az év fája – 1998 – a vadkörte (*Pyrus pyraster*): Cofinec Hungary Rt. Petőfi Nyomda, Kecskemét p. 1-8.

- Bartha D. - Böhm É. I.* (2012): Vastaggallyú körte és rokonai *Pyrus nivalis* Jacq.agg. In *Bartha D.* (szerk): Magyarország ritka fa- és cserjefajainak atlasza. Kossuth Kiadó, Budapest p. 199-206.
- Brózik S. – Régius J.* (1957): Termesztett gyümölcsfajtáink 1. Almástermésűek: Körte és birs. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
- Böhm É. I.* (2012): Körték - *Pyrus* ssp. In *Bartha D.* (szerk): Magyarország ritka fa- és cserjefajainak atlasza. Kossuth Kiadó, Budapest p. 191-198.
- Dibuz E.* (1991): VIth Symposium of the Hungarian Plant Anatomy. Abstract. pp. 30-31.
- Dibuz E.* (2012): Körtefajták rendszerezésének alapjai. In *Nyéki J. – Szabó T. – Soltész M.* (szerk): Körtefajták vizsgálata génbankokban. Debreceni Egyetem AGTC MÉK Kertészettudományi Intézet, Debrecen
- Endlicher, S. L.* (1836–1840): Genera plantarum Secundum Ordines Naturales Disposita. Vindobonae Apud Fr. Beck Universitatis Bibliopolam, Wien
- Griggs, W. H. – Iwakiri, B. T.* (1977): Asian pears in California. California Agriculture 1: 8-12.
- Göndör Jné* (2000): Körte. Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Hanelt, P. – Büttne, R.* (2001). Mansfeld's Encyclopedia of Agricultural and Horticultural Crops. Berlin: Springer-Verlag. p. 465.
- Király G.* (2009): Új Magyar fűvészkönyv. Magyarország hajtásos növényei. Határozókulcsok. Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság, Jószaő
- Kocsisné M. G.* (2006): Körtefajták értékelése a Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar génbankjában. Doktori (PhD) Értekezés, Keszthely
- Mohácsy M.* (1946): A gyümölcsstermesztés kézikönyve. III. Kiadás. "Pátria" Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest
- Mohácsy M.* (1949): A gyümölcsstermesztés kézikönyve. IV. Kiadás. Athenaeum Könyvkiadó, Budapest
- Nagy-Tóth F.* (2006): Régi erdélyi körték és más gyümölcsök. Cluj-Napoca: Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár
- T., Shen* (1980): Pears in China. HortScience 15:1.
- Soó R. - Kárpáti Z.* (1968): Növényhatározó II. kötet. Magyar flóra (harasztok – virágos növények). Tankönyvkiadó, Budapest, 1968

Terpó A. (1960): Magyarország vadkörtéi. Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Évkönyve 12: 3-258.

Terpó A. (1987): Növényrendszertan az ökonóbotanika alapjaival II. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest

Thibault B. – Watkins R. – Smith R. A. (1983): Description list for pear (*Pyrus*). I.B.P.G.R., C.E.C./C.D.R.B.U.G.B., Rome, Brussels.

Valli, R. (1998): Arboricoltura generale e speciale. Edagricole – Edizioni Agricole della Calderini, Bologna

Zielinsky, Qu. B. – Thompson, M. M. (1967): Speciation in *Pyrus*: chromosome number and meiotic behaviour. Bot. Gazete 128(2): 109-112.

Chukhina, I. G.: http://www.agroatlas.ru/en/content/related/Pyrus_caucasica/

A szerzők levélcíme – Address of the authors:

IVÁNCICS JÓZSEF,

Széchenyi István Egyetem, Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar,
9200 Mosonmagyaróvár, Vár tér 2.

VARGA JENŐ,

NAIK Gyümölcsstermesztési Kutatóintézet,
9435 Sarród, Kossuth Lajos utca 57.